

ת. מרור

"דרך ראשי דוהרת רכבת מלאה יהודים. אני הופך את העבר כשטר...". זהו המוטו המתנוסס בראש סיפורה של מרגה מינקו, "מרור"²⁰. השם והמוטו דיים לרמוז על התוכן: אכן, זהו ספר על השואה. כיומנה של אנה פרנק, זהו ספר על "העורף"; על ההווי של חיי יהודים בתולנד, חיים שעל שפת התהום, חיים שאין להם המשך ועתיד. שלא כאנה פרנק, נותרה מרגה מינקו בחיים — היא לבדה מכל משפתה; והיא מקדישה את זכרונותיה להוריה, אחיה ואחותה, שגלקתו ממנה אחד אחד. הספר יצא לראשונה בשנת 1957, וזכה להצלחה ניכרת. בפי המחברת מתקרא הספר "כרוניקה קטנה". הוא בנוי אפיוודות אפיוודות. אין זה רומן אפי; במרכזו של כל פרק עומד אירוע קטן, יום יומי, שהסופרת בחרה בו להצילו מתהום הנשייה, מבין אלפי ארועים אחרים שהתרחשו בימים ההם. אימתה וייחודה של התקופה הם האוצלים מובן מיוחד לכל המתרחש, שבהצצה ראשונה לעיתים אינו אלא דבר רגיל שברגילים. השפה אף היא פשוטה ועניינית, גמנעת מכל עטורי לשון ומכל שמץ של רגשנות. מידת ההתאפקות והאירוניה המודגשת הם המשייכים את הספר לספרות המערב-אירופאית. במקום אחר ספק אם היה יכול להכתב ספר במידת Understatement כזו. אולם השקט, השלווה והענייניות של מה שנכתב אינם אלא באים להבליט את הפתוס והטרגיות של מה שלא נכתב. והדממה הדקה בה בחרה הסופרת לעיתים עושה רושם רב יותר מכל זעקה.

הפרקים מסודרים באורח כרונולוגי. כל פרק מהווה יחידה בפני עצמו, מעין סיפור קטן. הפרק הראשון, המתקרא "ביום אחר", כדרך שמתקראים הרבה אגדות וסיפורים, מתחיל מיד עם כניעת הולנד, לאחר כמה ימי מלחמה והתנגדות כלתו יעילה. המשפחה, משפחתו של המתברת, העומדת במרכז התאורים, עד שבפרקים האחרונים לא נותר לה אלא לכתוב על עצמה בלבד, מאחד שלא נותר איש בלעדיה, מתגוררת בבריחה. בריחה היא עיר גבול, ועל כן, פונתה מכל תושביה עם תחילת המלחמה. כל האנשים נהרו לעבר הגבול הבלגי, תחת מטר יריות ופגזים. אולם לאחר ימים מספר כבר נכנס הצבא הכובש לעיר, ובקבותיו חזרו כל התושבים למקום. כפי שכותבת מרגה מינקו, באירוניה לא מעטה, "הסכנה חלפה. בא איש מאנשי המקום להודיענו, וחורנו אתו". בנקודה זו עוד איש אינו מעלה על דעתו, כי "הסכנה שחלפה", והתקפה הצבאית, הרי היתה כאין וכאפס לעומת העתיד ולהתחולל. אך כאמור, כוחו של הספר דוקא בהערות מסוג זה. העיר מלאה צבא גרמני, והשכנים — גויים, מסתבר — שואלים את אבי המשפחה מה בדעתו לעשות. זה, בתמיחה, אומר שאין להם כל תכניות מיוחדות — לשם מה? לאחר שאלות חוזרות ונשנות ורמזים שקופים מאבד האב קצת משלוותו, אולם כאשר עוברים על ידם חיילים הוא פונת לבתו ואומר לה בנימת בצחון: "הרי רואה את, הם אינם עושים לנו כלום". ושוב חוזר ואומר: "הם לא עושים לנו כלום".

זמן קצר אחר הכיבוש מסתבר גם לכל אלה, שאמרו תחילה "כאן דבר כזה לעולם לא יקרה. כאן זה אהרת", כי אכן, זה יכול לקרות, — גם כאן. וכך מספרת המתברת על היום, בו הביא אביה לכל המשפחה כוכבים צהובים לתפור על הבגדים.

"הבאתי לכולכם אחדים", אמר, "תוכלו לתפור אותם על כל המעילים שלכם".

אמי הוציאה אחד מן החבילה והסתכלה בו בתשומת לב. "אלך לראות אם יש לי חוט משי צהוב בבית", אמרה.

"זה כתום", אמרתי, "צריך להשתמש בחוט כתום".

לוטת, אשתו של אחי, אמרה, "נראה לי כי מוטב לקחת חוט בצבע המעיל".

"זה יראה איום על המעיל הארום שלי", אמרה בטי. היא באה מאמסטרדם ונשארה להתארח ימים מספר. — — —

"הבאת רבים כל כך", אמרה אמי, שחלקה כוכבים אחדים לכל אחד. "יכולת לקבל כל כך הרבה?"

"כן כן, ככל שרציתי", אמר אבי.

"טוב מאוד", אמרה, "עכשיו נוכל לשמור אחדים לבגדי הקיץ". — — —

בקרור בהולנד ובפלנדריה

"מה אתה עושים?" שאל דוד. הוא עמד בכניסה והסתכל בנו בתמהון.

"אנו תופרות את הכוכבים" אמרה לוטה.

"אני מחפש את המעל שלי. מי שהוא ראה אותו?" שאל.

"הוא כאן, עדין לא מוכן", אמרה לוטה.

"אני צריך לצאת, האם אני יכול עוד ללבושו כך?" שאל דוד.

"היום עוד אפשר כך", אמר אבי.

כאשר פתח את דלת גדר-הגן ויצא לרחוב, הסתכלנו אחריו המישתנו,

כאילו היה יצוק בו דבר מיוחד במינו.

הראשונה, בה פגעת הרעה, היא האחות הגדולה, בטי, המתגוררת לבדה

באמסטרדם. היא נתפשת ונשלחת למחנה ריכוז. המתברת כותבת: "תמיד חשבתי

שלא יקרה חבר. לכן גם לא יכולתי תחילה לתאר לעצמי שזו אמת. כשבאה באותו

בוקר הטלגרמה מאמסטרדם, היתה מחשבתי הראשונה: מישוה טעה. אך זה לא

היה כך". האב אומר "אין לעשות דבר. אי אפשר להושיט יד". המחברת זוכרת,

כי לפני שנים, כאשר היו שתיהן ילדות קטנות, אחותה כמעט שטבעה בנהר. היא

הושיטה יד לעזרה מתוך המים, והאב הצילה ברגע האחרון. אך עתה, — "עתה

לא היתה כל טעם בכך שהושיטה את ידה מתוך המכוננית. ואם עשתה זאת, הרי

שמשום שלא היתה די מקום בפנים, כי לא היה איש שיושיט לה יד מבחוץ".

היחיד במשפחה, השומר עד הסוף על האופטימיות שלו, הוא האב. האופטי-

מיות שלו היתה בלתי מעורערת. הוא היה מדביק בה את תאהרם. תמיד הייתי

שואלת לדעתו על המצב, רק משום שידעתי מראש שאשמע משהו שירגיעני. אם

נפל עלי פחד בשל הסיפורים שהיו מספרים האחרים על הגעשה בפולין, היה הוא

אומר תמיד: "דאי השד אינו גורא כל כך. מעולם לא ידעתי אם אכן אבי האמין

בואת בעצמו, או אם רק אמר זאת כדי לאמץ את לבנו".

מוזעזע הוא פרק קצר, בו מסופר על ביקור בת השכנים הנוצריה. מוזעזע בשל

מה שלא נאמר יותר מאשר בשל מה שנאמר. בת השכנים נכנסת כדי "לשאול"

רקיטה למשחק הטנים. הרי, כך היא מציינת בנימה מעשית, חבל מאוד שהבלי

יעמוד בארון ללא שימוש. היא עולה עם הסופרת לחדרה, וגוסף לחפץ המבוקש

מתחילה להעמיס על עצמה בלהיטות גוברת והולכת הפצים מחפצים שונים —

היהודים ממילא עומדים בפני גירוש, וחבל ועל הדברים הטובים. לבסוף היא

מבקשת, שיסתכלו למענה לרחוב, אם אין איש — כי ביקור בבית יהודים עלול

להכניס אנשים לאי נעימויות, בימים אלה. כל הסיפור מסופר בשקט, שלווה

ונימוס רב.

הפקודה החדשה היא לעבור לאמסטרדם. מן המרתף בביתם החדש הם רואים

כיצד לוקחים את אנשי הבית השכן.

"ברגעים הראשונים לא עבר איש. אך לאחר כמה דקות ראינו מגפים ושחורים גדולים מופיעים, שהשמיעו דפיקות קשות וחדות. הם באו מן הבית שמיימינו וצעדו ליד תלוננו לקצה המדרכה, ושם עמדה המכונית. ראינו גם נעלים רגילות צועדות ליד המגפים. נעלי גבר תומות, נעלי סירה עקמות ונעלי ספורט. שני זוגות מגפים שחורים צעדו לאיטם, כאילו סחבו תפץ כבד, לכוון המכונית.

"גרים הרבה אנשים בבית השכן", לחש אבי. "זהו מעון למחלימים ויש גם תולים ביניהם".

זוג מגפי ילדים בצבע ביג' בעמד לפני תלוננו. אפיהם היו מכוונים קצת כלפי פנים. שרוכי הנעל האחת כהים היו מאלה של חברתה. "זאת ליזי", אמרה אמי בלחש. "היא גחלה כה מהר. המגפים הרבה יותר מדי קטנים בשבילה". הילדה משכה רגל למעלה ובאילו צלעה קפצה, נעל אחת לפני החלון הנה ושמה. עד שבאו מגפים ושחורים. שמענו את דלת הבית מימין נסגרת. המגפים לא נעו. הם היו מצוחצחים היטב, עקביהם היו ישרים והם עמדו ללא תנועה לפנינו. אנו הסתכלנו דרך החלון כאילו היה זה תלון הראוה של חנות, אחריו עמדו מוצגים מיוחדים במינם..."

זכרון אחר הוא — השבתות האחרונות שלוחתה את אביה לבית הכנסת. האב היה יהודי חרד, שמצטער היה על כי ילדיו נוטים אחר חבריהם הלא יהודים. עתה הולכת הנערה עם אביה בשמחה לבית הכנסת, ומזהרת בכך כי "מקודם" תמיד סבלה מכך, תמיד חששה פן תפגוש בדרך את חבריה שאינם יהודים. דאגה זו תלפה ואיננה.

אחר זמן קצר מגיע תורם של החורים. לאחר מכן נתפסת הגיטה, ותאח מסגיר עצמו כדי להיות אתה. המחברת נשארת לבדה. היא מלבינה את שערותיה וחבר משיג למענה תעודת זהות ארית. כדי שלא יחשדו בה. הוא מזכיר לה כי עליה לנהוג כאדם רגיל מן הישוב. היא מנסה לזכור כיצד נהגה כאשר עוד ניתן לה להיות אדם רגיל, ואינה יכולה.

לאחר השחרור בצל דגד אחד, שהיה גשוי לאשה נוצריה, וכך ניצל. היא מוצאת אותו, כשהוא מחכה ומצפה מבוקר עד ערב ליד תחנת האוטובוס. הוא מחכה לאכזב. עד יום מותו ועמד יום יום ליד התנתה. היא עצמה אינה מחכה עוד. "חטרה לי אמונתו של דודי. לעולם לא יחזור, לא אבי, לא אמי, לא בטי, דוד ולוטה".

במילים אלה מסתיים הספר הקטן, המתאר עולם של תחנה אחת לפני הפתרון הסופי.

1. Simon Vestdijk.
2. "Kind tussen 4 vrouwen", Simon Vestdijk.
3. "Symronie van Victor Slingeland", Simon Vestdijk.
4. "Stomme getuigen", Simon Vestdijk, 1946.
5. "De vuuraanbidders", Simon Vestdijk, 1947.
6. "Puriteinen en piraten", Simon Vestdijk, 1947.
7. "Het vijfde zegel", Simon Vestdijk, 1937.
8. "Ivoren wachters", Simon Vestdijk, 1951.
9. "De kellner en de levenden", Simon Vestdijk, 1949.
10. "Vrouw en vriend", Anna Blaman, 1941.
11. "Eenzaam avontuur", Anna Blaman, 1940.
12. "Op leven en dood", Anna Blaman, 1954.
13. "De Verliezers", Anna Blaman, 1960.
14. Wim Kan.
15. "Joachim van Babylon", Marnix Gijsen, 1947.
16. "De vleespotten van Egypte", Marnix Gijsen, 1952.
17. "De wereld gaat aan vlijt ten onder", Max Dendermonde, 1954.
18. Harry Mulisch.
19. "Het zwarte licht", Harry Mulisch.
20. Remco Campert.
21. "De jongen met het mes", Remco Campert, 1958.
22. "Oeroeg", Hella S. Haasse, 1948.
23. "Anne Frank, Spur eines Kindes", Ernst Schnabel, 1958.
24. "De nacht der Girondijnen", J. Presser, 1957.
25. "Het bitter kruid", Marga Minco, 1957.